

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՔՐԴԱԿԱՆ
ԻՆՔՆՈՒԹԵՆԱԿԵՐՏՄԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԿԵՐՏՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆ ԵՎ
ՔՐԴԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՔԸ ՈՐՊԵՍ ԱՅՍ ԳՈՐԾՐՆԹԱՑՈՒՄ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ
ԳՈՐԾԱՐԿՈՂ

Տիգրան Չանդոյան¹

ՀՀ ԳԱԱ

DOI:10.46991/jos.2023.23.1.066

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների դերը շեշտակի աճել է հանրային տիրույթում գաղափարների ստեղծման և տարածման մեջ, և դրանից առավելապես շահում են պետականություն չունեցող ժողովուրդները: Ի տարբերություն մեդիայի ավանդական ձևերի (մամուլ, ռադիո, հեռուստատեսություն), այս տեղեկատվական հոսքերը անհամեմատաբար դժվար վերահսկելի են պետական ինստիտուտների և ուժային կառույցների կողմից, ինչն էլ ավելի է մեծացնում վերջիններիս արդյունավետությունը և կիրառելիությունը: Քրդական սփյուռքը ընկալում և կիրառում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաները որպես ինքնութենակերտող և ազգակերտող գործիք:

Բանալի բառեր՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, համացանց, էթնիկ խումբ, ինքնություն, ինքնութենակերտում, ազգակերտում, քրդական սփյուռք

Ներկայումս հանրային կարծիքի ձևավորման, տարածման և ձևափոխման, տեղեկույթի ստացման և փոխանցման մեջ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, մասնավորապես թվային մեդիայի դերը անգերազանցելի է: Տարբեր գաղափարախոսությունների առաջացումն ու տարածումը ուղղակիորեն կապված է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների

¹ Տիգրան Չանդոյանը ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի, իրավունքի և քաղաքագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ է, էլ. հասցե՝ t.chandoyan1994@gmail.com ORCID 0009-0005-6401-6241

զարգացման և մասսայականացման հետ: Գրի գյուտից հետո տպագրության գյուտը՝ որպես երկրորդ տեղեկատվական հեղափոխություն և դրա տարածումը տեղեկույթի ստեղծման ու տարածման արագությունը մեծացրեց և կրճատեց դրա համար ծախսվող ռեսուրսները՝ դառնալով տեղեկատվական հասարակության առաջացման նախադրյալ:

Մեր օրերում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումն ու դրանց ընձեռած հնարավորությունները պետականագուրկ ժողովուրդների ինքնութենակերտման ու ազգակերտման գործընթացներում մեծ նշանակություն ունեն, ինչը պայմանավորված է պետական ինստիտուտների բացակայությամբ, այդ ժողովուրդների սփյուռք ունենալու հանգամանքով և այդ ժողովուրդների ինքնորոշման շարժումների հանդեպ պետական ինստիտուտների հակազդող գործոնով: Քրդական ազգայնականության արդի ձևափոխումները սերտորեն կապված են տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման և դրանց ընձեռած հնարավորությունների հետ, քանի որ պետական վերահսկողությունից և լեզիտիմ բռնության դաշտից առավելագույնս դուրս գտնվելով՝ դրանք ազգային շարժումների զարգացման, նպատակների մշակման և դրանց հասնելու այլընտրանքային ճանապարհներ գտնելու հնարավորություն են տալիս, ինչն անհամեմատ դժվար էր պետության մենաշնորհ հանդիսացող տեղեկատվական տիրույթի և մասնավորապես՝ ավանդական մեդիայի (մամուլ, ռադիո, հեռուստատեսություն) պայմաններում: Նոր հնարավորությունների պայմաններում տեղեկատվական տեխնոլոգիաները ունենալով որպես գործիքակազմ՝ քրդական ազգայնականությունը ձեռք է բերում փոխարկման, դրսևորման և տարածման նոր պայմաններ ու ձևեր:

Թուրքիայի Հանրապետության տարածքից սերող քուրդ միգրանտների հոսքերից ձևավորված քրդական սփյուռքը կարևոր դերակատարում ունի Թուրքիայի Հանրապետության տարածքում

քրդական ազգայնականության ձևափոխումների վրա, և այդ ազդեցությունը իրականացվում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների միջոցով: Այս գործընթացների վրա թուրքական պետության ազդեցությունը համեմատաբար նվազ է:

Ինչպես արդեն նշվել է տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառումը քրդական ազգայնականության փոխարկումների ոլորտում իրականացվում է հիմնականում քրդական սփյուռքի կողմից: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների միջոցով ստեղծված բովանդակության հիմնական ստեղծողը քրդական սփյուռքն է, որն էլ հենց քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման դերակատարն է: Սրանով է պայմանավորված հողվածի ուսումնասիրության միջավայրի ընտրությունը ի դեմս քրդական սփյուռքի:

Չնայած Թուրքիայի Հանրապետության պետական ինստիտուտների գործադրած լուրջ ջանքերին՝ քրդական ազգայնական գործընթացները շարունակում են ընթանալ, և դրանում հատկապես էական դեր է խաղում քրդական սփյուռքը:

Սփյուռք՝ “diaspora” եզրույթը, որպես այդպիսին հին հունական ծագում ունի, և առաջին անգամ կիրառվել է Աստվածաշնչի «Յոթանասնից» թարգմանության մեջ. այն կիրառվում էր ցույց տալու համար մարդկանց խումբ, որը, իր հայրենիքից ցրվելով, հաստատվել է օտար երկրներում և պահպանել է հայրենիք վերադառնալու ցանկությունը²: Մինչև քսաներորդ դարի առաջին կեսը այս եզրույթը կիրառվում էր նման կրոնական համատեքստում՝ կրելով աքսորի և հալածանքի իմաստային նրբերանգներ: Արդի հասարակագիտական մտքում սփյուռքը և դրան առնչվող ուսումնասիրությունները ներառված են պատմագիտության, սոցիոլոգիայի, մարդաբանության, միջազգային հարաբերությունների և այլ գիտակարգերի

² William Safran, “Diasporas in modern societies, myths of homeland and return,” *Diaspora: a Journal of transnational Studies*, 1 (1, 1991): 83-99.

շրջանակներում: Այսօր սփյուռք եզրույթի կիրառմամբ հասկանում ենք մարդկանց խումբ, որը ինչ-ինչ պատճառներով պայմանական կամ ժառանգական հայրենիքից սփռված է մեկից ավելի վայրերում: Ըստ Թոլոյանի՝ սփյուռքները «անդրազգային նշանակության տիպական համայնքներ»³ են, քանի որ դրանք խորհրդանշում են «սահմանների հարցը»՝ այսպես տարբերվում են ազգային պետություններից⁴: Ազգային պետությունը պատկերացվում և ներկայացվում է որպես հող, տարածք, վայր, որը գործում է որպես միատարրության, հավասարակշռության, ինտեգրման վայր, մինչդեռ սփյուռքներն ունեն «ուժեղ գիտակցություն բազմակի պատկանելության և վտանգների, և օգուտների մասին»⁵:

Ըստ Բրուքեյքի՝ սփյուռքի սահմանման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել երեք հիմնական հատկանիշների առկայություն. **ա.** ցրված-սփռված լինելը, **բ.** կողմնորոշում առ իրական կամ երևակայական հայրենիք, և **գ.** սահմանների հաստատում և պահպանում հյուրընկալող երկրում սեփական համայնքի և «այլոց» միջև: Ցրվածությունը սփյուռքի ամենատարածված ցուցիչն է, որը ցույց է տալիս հայրենիքից օտար երկիր ցրված մարդկանց ցանց, խումբ կամ համայնք: Առ հայրենիք կողմնորոշումը նշանակում է, որ սփյուռքի ստեղծումը կապված է իրական կամ երևակայական հայրենիքի հետ, և հայրենիքի մտահոգություններն ու խնդիրները ներկայացված են նաև սփյուռքում: Եթե անձը հայրենիքից դուրս ապրում է առանց այս գիտակցման, նա սփյուռքի ներկայացուցիչ չի կարող լինել: Սահմանների հաստատումը և պահպանումը ենթադրում է հյուրընկալող հասարակության հետ հարաբերություններում տարբերակիչ ինքնության պահպանում կամ գործընթաց, որի ընթացքում, կախված հանգամանքներից,

³ Khachig Tölölyan, "The nation state and its others: In lieu of a preface," *Diaspora: a Journal of Transnational Studies*, 1 (1, 1991): 5.

⁴ Tölölyan, "The nation state and its others," 6.

⁵ Tölölyan, "The nation state and its others," 6.

սփյուռքի համայնքները կամավոր կամ ակամա շարունակում են իրենց վերսահմանային հարաբերությունները պետական սահմանների միջով⁶:

Սփյուռքները դասակարգվում են ըստ հետևյալ կատեգորիաների՝

- պետութենահեն սփյուռքներ և
- պետութենազուրկ սփյուռքներ⁷:

Շրջանցելով միջազգային իրավական սահմանումները քաղաքացիություն չունեցող անձանց վերաբերյալ, որը կարող է շփոթության տեղիք տալ «պետութենազուրկ» եզրույթի շրջանակներում⁸, նշենք որ որոշ էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար, մասնավորապես նրանց, ովքեր իրենց համարում կամ պատկերացնում են որպես պետութենազուրկ, անգամ պետականորեն և պաշտոնապես քաղաքացիություն ունենալու իրավական փաստը կարող է բավարար չլինել իրեն ապահով կերպով սեփական ազգությամբ (ինքնությամբ) կոնկրետ պետության մաս զգալու համար: Այս անհատների համար պետութենազրկությունը սոցիալական, մշակութային, քաղաքական կամ ազգային իրողություն է, որը ենթադրում է «կոլեկտիվ համայնքի խնդիր»⁹. օրինակ, Գերմանիայում բնակվող քրդերը կարող են քաղաքացիություն ունենալ Գերմանիայում, Իրանում, Թուրքիայում կամ այլուր, սակայն նրանք պետութենազուրկ են (stateless) այն առումով, որ չունեն քաղաքացիություն (stateless) իրենց իսկ քրդական ազգային

⁶ Rogers Brubaker, "The 'diaspora' diaspora," *Ethnic and Racial Studies*, 28 (2005): 5.

⁷ Sté u` Gabriel Sheffer, *Diaspora politics at home abroad*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

⁸ Անգլերեն լեզվում «stateless» եզրույթը կիրառվում է և «պետութենազուրկ» իմաստով և «քաղաքացիություն չունեցող» իմաստով, ինչը անգլիալեզու գիտական գրականության պարագայում անհրաժեշտություն է առաջացնում առանձին անդրադարձ կատարելու այս երկու հասկացությունների սահմանումներին:

⁹ Latif Tas, "Stateless Kurds and their multiple diaspora," *The IMI Working Papers Series*, (2016): 10, University of Oxford, Oxford.

պետության մեջ: Սա քրդական սփյուռքի առանցքային բնութագրիչներից մեկն է:

Սփյուռքը հանգեցրել է ազգայնականության մի տեսակի ձևավորմանը, որը անվանվում է հեռահար ազգայնականություն, կամ սփյուռքի ազգայնականություն, որի գործողության միջավայրը գտնվում է հայրենիքի տարածքից դուրս: «Հեռահար ազգայնականություն»¹⁰ եզրույթը կիրառվում է այն փախստականների կամ սփյուռքյան խմբերի ազգայնական զգացումների սահմանման համար, ովքեր ցանկանում են որոշակի ազգային կապեր հաստատել իրենց հայրենիքի հետ, սակայն չեն ցանկանում, կամ չեն կարող լքել այն երկիրը, որտեղ հաստատվել են: Հեռահար ազգայնականությունը ձևավորվում է սփյուռքում և զարգանում է հայրենիք վերադառնալու ցանկության և ծագման, նախնիների, ծննդավայրի և հայրենի տարածքների նկատմամբ երևակայված մտահոգությունների շուրջ, և ըստ այդմ հեռահար ազգայնականությունը որպես ազգայնականության դրսևորում՝ այլևս կախված չէ հայրենի երկրի տարածքի վայրից, ինչպես նախկինում էր: Հեռահար ազգայնականությունը առաջացնում է յուրօրինակ քաղաքական հարաբերություններ, քաղաքական կյանքի մի տեսակ՝ որը գործարկվում և ուժեղանում է մասնավորապես մեդիայի շնորհիվ՝ ինչպես թվային, այնպես էլ տեղեկատվատեխնոլոգիահեն¹¹: Հեռահար ազգայնականության դեպքում հայրենիքից հազարավոր կիլոմետրեր հեռու գտնվող անձը կարող է ֆինանսավորել, թվային հարթակներում աջակցել, դրամահավանքեր կազմակերպել, հանրահավաքներ և ցույցեր իրականացնել իր հայրենիքում ծավալվող քաղաքական գործընթացների, օրինակ՝ անջատողական շարժումների օգտին,

¹⁰ Մանրամասն տե՛ս՝ Benedict Anderson, *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.), (London: Verso, 1991).

¹¹ Benedict Anderson, *Long-distance nationalism: World capitalism and the rise of identity politics*, (Amsterdam:, CASA, 1992), 11.

սակայն անձնապես չմասնակցելով դրան՝ չվտանգելով իրեն և իր հարազատներին. այս երևույթը Բենեդիկտ Անդերսոնը անվանում է «քաղաքականություն՝ առանց պատասխանատվության և հաշվետվողականության»¹²: Քրդական սփյուռքի պարագայում այս երևույթը շատ հատկանշական է:

Քրդական սփյուռքը ձևավորվել է երկու տեսակի միգրացիոն ալիքների արդյունքում՝ տնտեսական և քաղաքական: Թուրքիայից Եվրոպա արտագաղթած քրդերը մեկնում էին հիմնականում Գերմանիա, Իրաքից՝ Մեծ Բրիտանիա, իսկ Իրանից՝ Ֆրանսիա¹³: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Արևմտյան Եվրոպայում առաջացած աշխատուժի պահանջարկը Թուրքիայից դեպի Արևելյան Գերմանիա միգրացիոն հոսքի խթան հանդիսացավ: Աշխատելու նպատակով Գերմանիա էին մեկնում ինչպես ազգությամբ թուրքեր, այնպես էլ Թուրքիայի Հանրապետության տարածքում բնակվող այլ էթնիկ փոքրամասնություններ ևս, առավելապես՝ քրդեր: Հիմնականում Թուրքիայի արևելյան՝ տնտեսապես թերզարգացած հատվածներից դեպի Գերմանիա արտագաղթի պատճառը ծանր տնտեսական կացությունն էր: Միգրացիոն տեղաշարժերի երկրորդ տեսակը կապված էր Թուրքիայում քաղաքական իրավիճակի՝ մասավորապես 1980 թվականի ռազմական հեղաշրջման հետ, որը բռնաճնշումների մեծ ալիք առաջացրեց ձախական քաղաքական թնի և ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների նկատմամբ: Նշված երկու խմբում էլ քրդերն զերշխող մեծամասնություն էին¹⁴:

Քրդական սփյուռքը անդրազգային քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային գործունեության

¹² Anderson, *Long-distance nationalism*, 11.

¹³ Hossein (Jiyar) Aghapouri, “*Nationalism and Diaspora in Cyberspace: The case of the Kurdish diaspora on social media*”, (PhD diss., University of Auckland, 2018), 109.

¹⁴ David McDowall, *A Modern History of The Kurds*, 4th edition, (London: I. B. Tauris, 2021), 645-658.

միջոցով պահպանել և շարունակել է երևակայական, խորհրդանշական և քաղաքական կապը իր հայրենիքի հետ¹⁵։ Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը ճանապարհ է հարթել հայրենիքում գտնվող իրենց ազգակիցների հետ քուրդ միգրանտների ավելի լավ և հեշտ կապերի և շփումների հաստատման համար, ինչի հետևանքով նրանք լավատեղյակ են դառնում հայրենիքում տեղի ունեցող քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրադարձություններին։ Այս տեսակետից հայրենիքն անհասանելի վայր չէ, քանի որ այն հայտնվում է ներգաղթյալների տներում տեղեկատվական տեղնոլոգիաների միջոցով։ Սրանք բոլորը գործոններ են, որոնք ազդում են հեռահար ազգայնականության հայեցակարգի ու պրակտիկայի վրա¹⁶։

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներով միջնորդավորված հաղորդակցությունը էթնիկ խմբերի և սփյուռքի համար հեշտացրել է նրանց ինքնութենակերտման, ինքնության պահպանման և ամրապնդման գործընթացները, ինչպես նաև խթանել «կիբերտարածությունում» ազգակերտման և ազգային ինքնության վերակենդանացումը¹⁷։ Կիբերտարածությունը, շնորհիվ իր գլոբալ կառուցվածքի, անանունության և հատկապես ֆունկցիոնալության՝ հնարավորություն է ընձեռում բազմաբնույթ և ցրված կրկնօրինակումը թվային հարթակներում նախկինում գոյություն ունեցող բոլոր մեդիա հարթակներից, այդ թվում՝ տեքստերից, թերթերից, շարժանկարներից, ռադիոյից և հեռուստատեսությունից։ Սփյուռք ունեցող ազգերը, այս կերպ օգտագործում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները՝

¹⁵ Khalid Khayati, *From victim diaspora to transborder citizenship? Diaspora formation and transnational relations among Kurds in France and Sweden*, (Linköping: Linköping University, 2008), 79.

¹⁶ Aghapouri, “*Nationalism and Diaspora in Cyberspace*,” 115.

¹⁷ Robert A. Saunders, *Ethnopolitics in cyberspace: The Internet, minority nationalism and the web of identity*, (MD: Lexington Books, 2011), 58.

դիմագրավելու տարածքային և քաղաքական մարտահրավերներին, որոնք ժամանակին խոչընդոտում էին պետական սահմանների պատճառով բարդացված նրանց հաղորդակությանը¹⁸: Նոր վիրտուալ հարաբերությունների զարգացմամբ այդ մարտահրավերները վերածվել են նոր ասպարեզների, քանի որ նոր ոլորտները արգելակված չեն քաղաքական տարածքի և ազգային ինքնիշխանության ավանդական պատենշներով: Հաղորդակցության նոր տեխնոլոգիաները «առցանց քրդերին» հնարավորություն են տվել հաղթահարել այն աշխարհաքաղաքական խոչընդոտները, որոնք նրանց առանձնացրել և մասնատել են: Սոցիալական մեդիայի (մասնավորապես՝ Facebook-ի և YouTube-ի) ավելի ու ավելի տարածված աուդիո-վիզուալ հնարավորությունները հեշտացնում են քուրդ բլոգերների միջև շփումը և, նպաստում նրանց միավորմանը՝ վիրտուալ տարածքում¹⁹:

Քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման գործընթացում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների օգտագործման առումով կարևոր իրադարձություն էր Քրդական արբանյակային հեռուստատեսությունների (KST) ներդրումը: Սա քրդերի համար առաջին փորձն էր «տեսնելու իրենց կյանքը, իրենց իրականությունը՝ արտացոլված ամբողջ աշխարհի հեռուստատեսային էկրաններին»²⁰: Քրդերն աշխարհում պետականություն չունեցող առաջին ժողովուրդն էր, որը 1994 թվականին ստեղծեցին անկախ արբանյակային հեռուստատեսություն՝ MED-TV²¹: Լոնդոնում տեղակայված MED-TV-ն հեռարձակվում էր քրդերենի կուրմանջի, սորանի

¹⁸ Saunders, *Ethnopolitics in cyberspace*, 60.

¹⁹ Jaffer Sheyholislami, “Identity, language, and new media: The Kurdish case,” *Language Policy*, 9(4), (2010): 308.

²⁰ David Romano, *The Kurdish nationalist movement: Opportunity, mobilization, and identity*, (NY: Cambridge University Press, 2006), 153.

²¹ Romano, *The Kurdish nationalist movement*, 153.

բարբառներով, զագակիով, ինչպես նաև անգլերեն, արաբերեն, ասորերեն և թուրքերեն: Այն ուներ 18-ժամյա ծրագիր, որը հեռարձակվում էր Աֆրիկայում տեղակայված արբանյակից: MED-TV-ի հիմնադիրը Թուրքախայի քուրդ Հիքմեթ Թաբաքն էր²²: Հեռուստաընկերության առաքելությունը և նպատակը քրդերեն և քրդական մշակույթը խթանելն էր, ինչպես նաև քրդերի համար արդի հաղորդակցության միջոց առաջարկելը: Անգամ անվան ընտրությունը ուղղակի հղում էր մարերին, որոնք ներկայացվում էին որպես քրդերի նախնի ժողովուրդ: MED-TV-ն կարճ ժամանակում դարձավ քրդական ինքնության կերտման ու վերանշանակավորման հիմնական տեղեկատվատեխնոլոգիական միջոց, քանի որ այն հնարավորություն էր տալիս աշխարհի տարբեր անկյուններում գտնվող քրդերին հասկանալ և փոխհարաբերվել իրենց ազգակիցների հետ:

Որպես տեսաձայնային միջոց՝ MED-TV-ն մեծ ազդեցություն ունեցավ քրդերի շրջանում ազգային մշակույթի և ինքնության տարրերի և խորհրդանիշների ստեղծման, տարածման և պահպանման գործում՝ դառնալով քրդերի ինքնության առանցքային կերտող: Ի թիվս մանկական ծրագրերի, թատերական, երաժշտական հաղորդումների և վավերագրական ֆիլմերի, այն հեռարձակված քաղաքական հաղորդումների միջոցով նպաստեց այնպիսի հարցերի և թեմաների բարձրաձայնմանը, առաջաշմանն ու շրջանառմանը, ինչպիսիք էին քրդերի ինքնորոշման պահանջը, մի թեմա, որը նախկինում համարվում էր տաբու²³: Թուրքական իշխանությունների շրջանում սա լուրջ անհանգստությունների պատճառ հանդիսացավ, և վերջինիս գործուն միջամտության արդյունքում 1999 թվականին արգելվեցին MED-TV-ի հեռարձակումները:

²² Aghapouri, “Nationalism and Diaspora in Cyberspace,” 128, n. 48.

²³ Romano, *The Kurdish nationalist movement*, 155.

Քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման գլխավոր գործիքը, սակայն, շարունակում է մնալ համացանցը:

Համացանցում քրդական ներկայության ամենավաղ ուսումնասիրություններից մեկում²⁴ հետազոտողը օգտագործելով hotbot.com որոնման համակարգը՝ փնտրել է այն կայքերի անունները, որոնք պարունակում են «Քրդստան» բառը իրենց վերնագրում կամ բուն տեքստում. որոնման արդյունքը մոտ 1800 նյութ էր: Նույն որոնումը 2007 թվականի մայիսին տվել է 658.500 արդյունք: 2016 թվականի օգոստոսին իրենց վերնագրում կամ տեքստում «Քրդստան» բառը պարունակող նյութերի թիվը հասնում է 3,380,000-ի: Մեր որոնման արդյունքում (08.05.2023 թ.) «Քրդստան» այդ թիվը արդեն 32.800.000 էր:

Զգալի թվով քրդական կայքեր, որոնք մեծ մասամբ անհատական նախաձեռնությունների արդյունք են և ծառայում են կոնկրետ նպատակների, հիմնականում տեղեկատվական գործառույթ են իրականացնում: Այդ կայքերը հիմնականում բազմալեզու են. դրանցում գերակշռողը անգլալեզու կայքերն են: Բազմաթիվ բլոգներ և կայքեր, համակարգված կերպով իրենց ընթերցողներին տրամադրում են քրդերին առնչվող տարբեր թեմաներով հոդվածներ, ինչպես նաև տարբեր քաղաքական և մշակութային իրադարձությունների մասին թարմ լուրեր, որոնք վերաբերում են քրդերի առօրյա կյանքին:

Տեղեկատվական կայքերին և բլոգներին հաջորդում են քարոզչական բնույթի կայքերը, որոնց բովանդակության հիմնական բաղադրիչը մշակութային, պատմական, քաղաքական, մարդու իրավունքներին առնչվող նյութեր են: Այս բնույթի կայքերի շրջանակում քրդական քաղաքական կուսակցություններին և կազմակերպություններին առնչվող կայքերն են, որոնք մեծ առցանց ակտիվություն են ցուցաբերում: Չնայած բովանդակության, ոճի և

²⁴ Piet Bakker, *New Nationalism - The Internet Crusade*, accessed May 8, 2023, <https://tamilnation.org/selfdetermination/nation/bakker.htm>

առաքելության տարբերությանը, քրդական կայքերը ունեն որոշ ընդհանուր առանձնահատկություններ: Դրանք են.

1. գրեթե բոլոր կայքերում երկար անդրադարձ է կատարվում քրդերի ընդհանուր պատմությանը, հասարակությանը, լեզվին, գրականությանը և պատմական վայրերին և անձանց: Լայնորեն լուսաբանվում են նաև քրդերի տարբեր «կոտորածների, ցեղասպանությունների» մասին տեղեկությունները.

2. ինտերնետային կայքերի մեծ մասում հասանելի են քրդական հեռուստատեսությունը և ռադիոն.

3. առցանց բովանդակության մեծ մասը ցույցերի, ստորագրահավաքների կոչեր են պարունակում, ինչպես նաև քաղաքական և մշակութային միջոցառումների, ինչպիսիք են Քրդստանի և քրդական հարցի շուրջ ստեղծված սեմինարներն ու համերգները, կազմակերպման և իրականացման վերաբերյալ տեղեկություններ²⁵:

Քրդական սփյուռքը աշխարհում ամենաակտիվ քաղաքական սփյուռքներից մեկն է, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ այն ձևավորվել է նաև քաղաքական միգրացիայի արդունքում: Այս առումով, քրդական առցանց սփյուռքը ստեղծել, վերստեղծել է իր ազգային ինքնության ընկալումները և դրանից բխող քաղաքական ակտիվությունն այնպես, որ քուրդ մեդիասպառողի համար վերարտադրի պետականազրկության նշանակությունը. սա քրդական ինքնութենակերտման հիմնական նպատակներից է:

Համացանցի միջոցով կիբերտարածության մեջ քրդական սփյուռքը կազմակերպելով ինքնության քննարկման հարթակներ և ընդդիմադիր քաղաքական շարժումներ՝ նպաստել է նաև հայրենի երկրում քրդերի քաղաքական մոբիլիզացմանը. բազմաթիվ փողոցային բողոքի ակցիաներ և միջոցառումներ կազմակերպվել

²⁵ Menderes Candan, “Nation building online: A case study of Kurdish migrants in Germany,” *German Policy Studies*, 4(4), (2008): 137.

են առցանց միջոցներով: «Վիրտուալ Քրդստանը», որպես քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման գործիքակազմ, կարող այլևս կայացած իրականություն է²⁶:

Այսպիսով, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումն ու հասանելիության աճը ուղղակի ազդեցություն է ունեցել քրդական ինքնության և ազգայնականության ձևափոխումների վրա, ինչը պայմանավորված է պետականագուրկ ժողովուրդ լինելու և ձևավորված սփյուռք ունենալու հանգամանքներով, և քանի որ պետական ինստիտուտների բացակայության պատճառով քրդական ինքնության բյուրեղացում տեղի չի ունենում, ինչը սփյուռքի ներկայացուցիչները փորձում են կոմպենսացնել: Կիբերտիրության վերագգային բնույթը թույլ է տալիս տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ իրականացնել ինքնութենակերտման և ազգակերտման արդյունավետ գործընթաց, և առավելագույնս ձևավորել հոմոգեն ինքնության զգացում մասնատված քրդական աշխարհաքաղաքական միջավայրում: Նման պայմաններում, քանի որ պետական ինստիտուտների միջամտողականությունը սահմանափակված է, քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման գործընթացը շեշտակիորեն արագանում է՝ քրդական ազգային մոբիլիզացիայի հնարավորություն և նախադրյալներ ստեղծելով: Համացանցի անհասանելիության տարածքի աստիճանական կրճատումը իր հերթին նպաստելու է այս գործընթացներում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեսակարար կշռի ավելացման, որն էլ հանգեցնելու է քրդական ինքնության բյուրեղացման՝ ստեղծելով քուրդ ժողովրդի աշխարհաքաղաքական դերի փոփոխության հավանականություն:

²⁶ Aghapouri, “Nationalism and Diaspora in Cyberspace”, 143.

INFORMATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF KURDISH IDENTITY-BUILDING AND NATION-BUILDING AND THE KURDISH DIASPORA AS THE PRIMARY OPERATOR OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THIS PROCESS

*Tigran Chandoyan*²⁷

The role of information technology in the creation and dissemination of ideas in the public domain has increased significantly, and stateless peoples benefit the most from this. Unlike traditional forms of media (press, radio, television), these information flows are extremely difficult to control by state institutions and power structures, which further increases their effectiveness and applicability. This fact is well understood by the Kurdish diaspora as a user of information technology as a identity-building and nation-building tool.

Keywords: *information technology, internet, ethnic group, identity, self-identification, nation-building, Kurdish diaspora*

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР КУРДСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И НАЦИОНАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА И КУРДСКАЯ ДИАСПОРА КАК ОСНОВНОЙ ИНИЦИАТОР ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭТОМ ПРОЦЕССЕ

*Тигран Чандоян*²⁸

Роль информационных технологий в создании и распространении идей в общественном достоянии значительно возросла, и больше всего от этого выигрывают народы без государственность. В отличие от традиционных форм СМИ (пресса, радио, телевидение) эти информационные потоки крайне трудно поддаются контролю со стороны государственных институтов и силовых структур, что еще больше повышает их эффективность и применимость. Этот факт хорошо понимается курдской диаспорой как пользователем информационных технологий как инструмента самосоздания и национального строительства.

Ключевые слова: *информационные технологии, интернет, этнос, идентичность, самоидентификация, нациестроительство, курдская диаспора.*

²⁷ Tigran Chandoyan is a PhD student of the Institute of Philosophy, Sociology, Law and Political Science of the NAS of the RA, E-mail: t.chandoyan1994@gmail.com, ORCID [0009-0005-6401-6241](https://orcid.org/0009-0005-6401-6241)

²⁸ Тигран Чандоян - аспирант Института философии, социологии, права и политических наук НАН РА, Эл. почта t.chandoyan1994@gmail.com, ORCID [0009-0005-6401-6241](https://orcid.org/0009-0005-6401-6241)

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

08

Anderson, Benedict. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.), London: Verso, 1991.

Anderson, Benedict. *Long-distance nationalism: World capitalism and the rise of identity politics*, Amsterdam: CASA, 1992.

Aghapouri, Hossein (Jiyar). “*Nationalism and Diaspora in Cyberspace: The case of the Kurdish diaspora on social media*”, PhD diss., University of Auckland, 2018.

Brubaker, Rogers. “The ‘diaspora’ diaspora,” *Ethnic and Racial Studies*, 28 (2005): 1-19.

Candan, Menderes. “Nation building online: A case study of Kurdish migrants in Germany,” *German Policy Studies*, 4(4), (2008): 125-53.

Khayati, Khalid. *From victim diaspora to transborder citizenship? Diaspora formation and transnational relations among Kurds in France and Sweden*, Linköping: Linköping University, 2008.

McDowall, David. *A Modern History of The Kurds*, 4th edition, London: I. B. Tauris, 2021.

Piet Bakker, New Nationalism - The Internet Crusade, accessed May 8, 2023, <https://tamilnation.org/selfdetermination/nation/bakker.htm>.

Romano, David. *The Kurdish nationalist movement: Opportunity, mobilization, and identity*. NY: Cambridge University Press, 2006.

Safran, William. “Diasporas in modern societies, myths of homeland and return,” *Diaspora: a Journal of transnational Studies*, 1(1, 1991): 83-99.

Saunders, Robert A. *Ethnopolitics in cyberspace: The Internet, minority nationalism and the web of identity*. MD: Lexington Books, 2011.

Sheyholislami, Jaffer. “Identity, language, and new media: The Kurdish case,” *Language Policy*, 9(4), (2010): 289-312.

Sheffer, Gabriel. *Diaspora politics at home abroad*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Tas, Latif, “Stateless Kurds and their multiple diaspora,” *The IMI Working Papers Series*, 10 (2016): University of Oxford, Oxford.

Tölölyan, Khachig. “The nation state and its others: In lieu of a preface,” *Diaspora: a Journal of Transnational Studies*, 1 (1, 1991): 3-7.